Titus Burckhardt

A KONZERVATÍV EMBER*

Ha a szó politikai mellékjelentéseit figyelmen kívül hagyjuk, akkor az az ember konzervatív, aki valamit meg akar őrizni. Hogy dönthessünk a konzervatív magatartás helyes vagy helytelen voltáról, elég végiggondolnunk, hogy mi az, amit meg akar őrizni. Ha a társadalmi szokások, amelyeket támogat, összhangban vannak az ember legfőbb céljaival és megegyeznek legmélyebb szükségleteivel, akkor miért ne lehetnének ugyanolyan jók – ha nem jobbak –, mint bármely újdonság, ami az idők során keletkezhet? Az lenne a helyes, ha így gondolkodnánk, de a ma embere messze került ettől a mentalitástól. Ha nem is tagadja meg a múltat automatikusan, ha nem is a technikai fejlődéstől vár minden jót, általában előítéleteket táplál minden konzervatív magatartással szemben, mivel – akár öntudatlanul – befolyásolja az a materialista nézet, hogy a „konzerválás" ellentétben áll az állandóan változó élettel, s ezért tespedéshez vezet.

A technikai fejlődéssel lépést nem tartó közösségek nélkülözése, úgy tűnik, mintha megerősítené e véleményt, de sokan nem veszik észre, hogy ez inkább ösztönzés a további fejlődésre, mintsem valódi magyarázat. A modern dogma, mely szerint mindennek változnia kell, igyekszik maga alá gyűrni az embert. Azok is, akik magukat hívő kereszténynek tartják, hangosan hirdetik, hogy az ember a változás szükségszerűségében él, és nemcsak hogy a környezet által befolyásolt érzések és a gondolkozás, hanem az ember legbensőbb lénye is elkerülhetetlenül változik. Azt állítják az emberről, hogy mind értelmileg, mind szellemileg egyre felsőbbrendűbbé válik, következésképpen úgy tekintenek a huszadik századi emberre, mint aki alapvetően különbözik a korábbi idők emberétől.

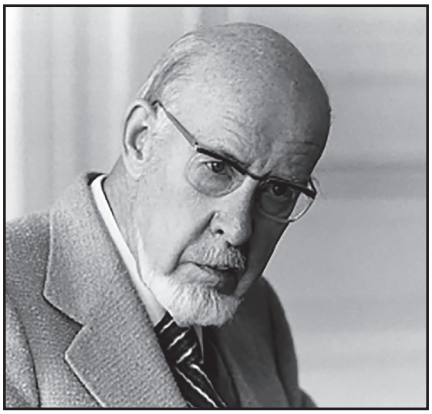
Az e véleményen lévők nem veszik figyelembe azt a minden vallás által kinyilatkoztatott igazságot, hogy az ember attól ember, hogy van benne egy olyan szellemi középpont, amely nincs alárendelve a dolgok áramlásának. E középpont nélkül, amely az ember ítéletalkotó képességének forrása – és amit az igazságérzetet működtető szellemi erőnek nevezhetünk –, még a környező világban zajló változásokat sem tudnánk felismerni, mivel – ahogy Arisztotelész mondta – azok, akik azt állítják, hogy minden, ideértve az igazságot is, állandóan változik, ellentmondanak önmaguknak: ha minden változik, akkor milyen alapon gondolják, hogy megfogalmazhatnak bármily érvényes állítást, vagy kijelentést?

Helyes, ha egy társadalom „összetartó és egységes a hitében, hűséges a hagyományaihoz, egy konzerváló vagy konzervatív beállítottsághoz, mivel ezen tulajdonságok kölcsönösen feltételezik egymást."

* Forrás: *Avaloka. A Journal of Traditional Religion and Culture* (Pleasant Hill, CA) 5. évf. 1–2. sz. (1990 tél). Magyarul: *Arkhé* (Budapest) 1. sz. 2. kiad. (1996. ápr.) *(A szerk.)*

Szükséges-e megjegyezni, hogy az ember szellemi középpontja több mint az ösztönöknek és benyomásoknak alávetett psziché, több mint a racionális gondolkozás? Létezik az emberben valami, ami az örökkévalóhoz fűzi, és ez pontosan ott található, ahol *„az igazi fény, amely megvilágosít minden e világra jövő embert”* (Jn 1,9), megérinti a pszichikai és fizikai képességek szintjét.

Ha ezt a megváltoztathatatlan lényeget – csakúgy, mint a kör kiterjedés nélküli középpontját – nem is lehet közvetlenül megragadni az emberben, a hozzá vezető utakat azért ismerhetjük: olyanok, mint azok a sugarak, amelyek a kör középpontja felé futnak. Ezen utak jelentik a maradandó elemet minden szellemi hagyományban, ezek szolgálnak útmutatóként a cselekvéshez, valamint azokhoz a társadalmi szokásokhoz, amelyek a középpont felé irányulnak; ezek az utak képezik minden igazi konzervatív magatartás valódi alapját. Mert a társadalmi formák megőrzésének kívánsága mögött csak akkor van értelem – a formák csak akkor lehetnek tartósak –, ha az emberi valóság időtlen középpontján alapulnak.

Titus Burckhardt (1908–1984)

Egy olyan kultúrában, amely szakrális eredetének köszönhetően a szellemi középpont és ezáltal az örökkévaló felé irányul, a konzervatív beállítottság értéke, egyáltalán a konzervatív beállítottság nem válhat kérdésessé, hiszen magának a „konzervatívnak” a fogalma sem létezik. Egy keresztény társadalomban az ember – többé-kevésbé tudatosan és önszántából – keresztény, egy iszlám társadalomban muszlim, egy buddhista társadalomban buddhista és így tovább. Máskülönben nem tartozik az adott közösséghez, nem is része annak, kívülálló, esetleg titokban ellenséges is lehet vele szemben.

Egy ilyen kultúra abból a szellemi erőből táplálkozik, amely a legmagasabbtól a legalacsonyabbig mindenre rányomja a pecsétjét, és ebben nyilvánul meg valódi alkotókészsége. Ugyanakkor szüksége van olyan megőrző erőkre, amelyek nélkül a társadalmi formák rövid időn belül eltűnnének. Az a helyes, ha egy ilyen társadalom összetartó és egységes a hitében, hűséges a hagyományaihoz, egy konzerváló vagy konzervatív beállítottsághoz, mivel ezen tulajdonságok kölcsönösen feltételezik egymást.

A konzervatív magatartás csak akkor válik kérdésessé, amikor a társadalom rendjét – mint a modern Európában – már nem az *örökkévaló* határozza meg. Ilyenkor minden esetben fölmerül a kérdés, hogy a valaha mindent magában foglaló rendnek milyen töredékei vagy emlékei érdemesek a megőrzésre. A társadalom minden egyes állapotában (és ma az egyik állapot a másikat egyre gyorsuló ütemben követi) az eredeti minták tükröződnek valamilyen módon. Még ha a korábbi szerkezetet le is rombolják, bizonyos részek akkor is érvényben maradnak, és minden egyes múlttal történt szakítás után egy új egyensúlyi helyzet alakul ki, bármennyire torz és bizonytalan is. Bizonyos központi értékek visszavonhatatlanul elvesznek, míg mások, amelyek korábban sokkalta kisebb jelentőségűek voltak, előtérbe kerülnek. Annak érdekében, nehogy ezek az értékek is elvesszenek, talán jobb lenne megőrizni a meglévő egyensúlyt, mintsem kockára tenni egy teljes megújítását célzó bizonytalan kísérletben.

E választási lehetőséggel együtt jelent meg maga a „konzervatív" kifejezés is – Európában először a napóleoni háborúk idején vált általánossá –, s ezt a fogalmat azóta is megterheli a dilemma, ami ebben a választásban rejlik. Minden konzervatív embert azzal gyanúsítanak, hogy csak saját társadalmi előjogait – bármily csekélyek is legyenek – kívánja megőrizni. Így a kérdés, hogy a megőrizni kívánt dolog érdemes-e megőrzésre, válasz nélkül marad. De miért ne eshetnének egybe egyes csoportok személyes előjogai az igazságossággal?

Hogy az ember értelme nem fejlődik kellőképpen, ha megfelelő külső hatások hiányoznak, a mai átlagos ember gondolkozása bizonyítja. Nagyon kevesen tudják elképzelni – általában csak azok, akik fiatalkorukban még tapasztalhatták a „régi rend" maradványait, vagy akiknek sikerült meglátogatniuk egy még tradicionális keleti kultúrát –, hogy milyen harmóniát és belső békét képes teremteni nem csupán az uralkodó, hanem a dolgozó osztályok számára is egy olyan társadalmi rend, amely az ember természetes hivatása és szellemi funkciói szerint tagolódik.

Bármennyire igazságos egy társadalom az egészét tekintve, mindig lesznek elégedetlenek, ám biztos jele van annak, hogy a fennálló rend képes-e boldogságot nyújtani a többségnek: ez a jel benne foglaltatik minden dologban, amit nem valamilyen anyagi célból, hanem örömmel és odaadással készítettek. Egy kultúra, ahol a művészetek külön erre a célra kiművelt csoport kizárólagos tulajdonát képezik, s így nincs többé népművészet vagy egyetemes művészeti nyelv, nem felel meg ennek a szempontnak.

A munka külsőleges jutalma az általa megszerzett anyagi javakban található, de van belső jutalma is: arra figyelmezteti az embert, hogy a természet és az Isten által mi is ő a lényegét tekintve, s ebből a szempontból nem mindig a legsikeresebb foglalkozások a legboldogabbak. A földet művelni, az esőért imádkozni, a megmunkálatlan anyagból valami értelmeset alkotni, az emberek szükségleteit mások feleslegével pótolni, uralkodni – készen arra, hogy alattvalóiért akár életét áldozza –, az igazságot tanítani: az ilyen hivatások kiváltságossága „felülről" és belülről jön. Fel lehet tenni a kérdést, hogy a „fejlődés" során ezen elhivatottak száma emelkedett-e vagy csökkent.

Az ember megtalálta saját feladatát – mondanák ma sokan –, amikor munkásként gépeket irányít. Ám az ember igazi feladata az, hogy imádkozzon és áldjon, küzdjön és uralkodjon, teremtsen és építsen, vessen és arasson, vezessen és engedelmeskedjen: mindezek elválaszthatatlanok az embertől.

„Az ember megtalálta saját feladatát – mondanák ma sokan –, amikor munkásként gépeket irányít. Ám az ember igazi feladata az, hogy imádkozzon és áldjon, küzdjön és uralkodjon, teremtsen és építsen, vessen és arasson, vezessen és engedelmeskedjen: mindezek elválaszthatatlanok az embertől."

Amikor bizonyos városi réteg ma azt követeli a papjától, hogy vesse le hivatásának külső jegyeit és – amennyire csak lehetséges – éljen úgy, mint a többi ember, az csak azt bizonyítja, hogy ezek a csoportok már nem tudják, mi is az ember valójában. Pedig a papot mint embert megérteni annak a felismerését jelenti, hogy a papi méltóság végtelenül közelebb van az eredeti emberi természethez, mint a „hétköznapi" ember szerepe. Minden istenközpontú kultúra ismeri a társadalmi osztályoknak – vagy „kasztoknak" – egy többé-kevésbé nyilvánvaló hierarchiáját. Ez nem azt jelenti, hogy az embert olyan résznek tekinti, akinek önmegvalósulása csupán a nép egészének tagjaként képzelhető el. Éppen ellenkezőleg, azt jelenti, hogy az emberi termé-

szet túl gazdag ahhoz, hogy mindenki minden pillanatban képes legyen összes lehetőségének változatait megvalósítani. A tökéletes ember nem ezeknek a változatoknak a végösszege, hanem olyan valaki, aki rendeltetésének lényegét birtokolja. Ha a hierarchia szerint felépült társadalmak képesek voltak önmagukat évezredekig életben tartani, akkor ez nem az emberek passzivitása vagy az uralkodók hatalma miatt volt, hanem azért, mert egy ilyen társadalmi rend megfelelt az ember eredendő természetének.

Létezik egy széles körben elterjedt tévedés, miszerint a polgárság egy – természeténél fogva – konzervatív osztály. Ez az osztály eredetileg egyet jelentett a városi kultúrával, ahonnan az elmúlt ötszáz év forradalmai indultak. A polgárság – különösen a francia forradalom után – valóban konzervatív szerepet játszott, és időnként el is fogadott néhány arisztokratikus eszmét, de közben kiüresítette és fokozatosan meghamisította azokat. A polgárság tagjai között mindig akadtak olyanok, akik értelmi megfontolásokból voltak konzervatívak, de ők kezdettől fogva kisebbséget képeztek. A parasztok általában konzervatívoknak mondhatók, mert úgymond tapasztalatból tudják – vajon hányan tudják még közülük? –, hogy létük megszámlálhatatlan egymással összefüggő erő önmagát folytonosan megújító egyensúlyától függ, és az ember nem változtathatja meg eme egyensúlyi állapot bármely részét anélkül, hogy a többire hatást ne gyakorolna. Ha megváltoztatjuk a patak útvonalát, akkor az egész terület növényvilága megváltozik; ha kiirtunk egy állatfajt, akkor egy másik fog túlságosan elszaporodni. A parasztok nem hisznek abban, hogy valaha is lehetséges lesz esőt vagy napsütést előállítani akaratunk szerint.

„(…) a nomádok sokban hasonlítanak a nemesekre, pontosabban a harcosok kasztjából származó nemesség és a nomádság természetszerűleg hasonló. Ugyanekkor annak a nemességnek a lényege, amelyet még nem rontott meg az udvar vagy a városi élet, hanem még mindig kötődik a földhöz, hasonlít a parasztságéhoz.”

Téves lenne azt a következtetést levonni ebből, hogy a konzervatív magatartás mindenek fölött a mozdulatlansággal és az ember földhözkötöttségével lenne egyenlő, mivel többen bizonyították már, hogy egy emberi közösség sem olyan konzervatív, mint a nomádok. Állandó vándorlásaik alatt a nomádok gondot fordítanak arra, hogy megőrizzék nyelvüket és szokásaikat, tudatosan ellenállva az idő eróziójának – konzervatív embernek lenni nem jelent egyet a tétlenséggel.

A konzervativitás alapvetően arisztokratikus tulajdonság, ebből a szempontból a nomádok sokban hasonlítanak a nemesekre, pontosabban a harcosok kasztjából származó nemesség és a nomádság természetszerűleg hasonló. Ugyanekkor annak a nemességnek a lényege, amelyet még nem rontott meg az udvar vagy a városi élet, hanem még mindig kötődik a földhöz, hasonlít a parasztságéhoz. A nemesség a hagyomány és a műveltség által viszont tudatában van a természet és a lélek erői egységének, s egy olyan felsőbbrendűséggel rendelkezik, amelyet aligha lehet elsajátítani másfajta úton; és bárkinek, aki tudatában van valódi felsőbbrendűségének, joga van kitartani mellette, csakúgy, mint bármely művészet mesterének joga van előnyben részesíteni saját ítéletét a hozzá nem értőével szemben.

Be kell látni, az arisztokrácia hatalma mind természetes, mind erkölcsi állapotán nyugszik: a természetes állapot azt jelenti, hogy ugyanazon törzsön vagy családon belül bizonyos minőségek és képességek öröklődnek, az erkölcsi állapot pedig a *„noblesse oblige”* tartalmával egyenértékű: minél magasabb társadalmi osztály tagja valaki – és ennek megfelelően minél több kiváltsággal rendelkezik –, annál nagyobb a felelősség és kötelesség terhe. Minél kisebb a rang, annál

kevesebb a hatalom és a kötelesség; a társadalom legalján pedig a tényleges erkölcsi felelősség nélküli passzív emberek helyezkednek el.

Ha a dolgok állapota nem mindig tökéletes, az nem elsősorban az öröklődés természetes állapota miatt van, mivel az öröklődés meghatározatlan ideig képes biztosítani egy „kaszt" homogén természetét. Ami kérdésesebb, az annak az erkölcsi törvénynek a betartása, ami a jogok és kötelességek igazságos kombinációját követeli meg. Nincs olyan társadalmi rendszer, amely kizárná a hatalommal való visszaélés lehetőségét, és ha létezne is ilyen, akkor az nem emberi lenne, mert az ember csak akkor lehet ember, ha egyszerre engedelmeskedik egy szellemi és egy természeti törvénynek. Az örökölt hatalommal való visszaélés ténye tehát még nem érv a nemesség szükségessége ellen. Éppen ellenkezőleg: annak a néhány embernek a példája, akik, miután megfosztották őket örökölt kiváltságaiktól, de nem tagadták meg hagyományos felelősségüket, bizonyság az arisztokrácia erkölcsi hivatása mellett.

Amikor az arisztokrácia sok országban elbukott a saját önkényessége miatt, az elsősorban nem azért történt, mert önkényesen bánt az alsóbb néposztályokkal, hanem mert önkényes pozíciót foglalt el egy magasabb vallási törvénnyel szemben, amely felruházta az uralkodáshoz szükséges erkölcsi alappal, és kegyelme által megszabta az erősek jogának határait.

A társadalom hierarchikus rendjének bukása után, ami szinte valamennyi tradicionális forma bukását is jelentette, a tudatosan konzervatív ember mintegy légüres térben él. Egyedül van egy világban, amely láthatatlanul rabságban tartja az embereket, de közben azzal kérkedik, hogy szabad; és mindent elnyomó uniformizmusa közben azt hirdeti magáról, hogy lehetőségekben gazdag. Azt harsogják fülébe, hogy az emberiség fokozatosan egyre magasabb szinteket ér el, hogy az emberi természet sok millió éves fejlődés után olyan változáson ment keresztül, ami elvezet a természet felett való végső győzelemig.

A tudatosan konzervatív ember magányosan áll a józanságukat elvesztettek között, egyedüli éber az alvajárók között, akik álmaikat összekeverik a valósággal. Értelme és tapasztalata által tudja, hogy az ember, bármennyire is lelkesedik új dolgok iránt, ugyanaz maradt jóban és rosszban; az alapvető kérdések az emberi életben mindig ugyanazok maradtak, a válaszok rájuk mindig is ismertek voltak, és amennyire csak ki lehetett fejezni szavakban, az egyik nemzedék a másikra hagyományozta azokat. A tudatosan konzervatív ember ezt az örökséget ápolja.

Mivel az élet szinte valamennyi tradicionális formáját lerombolták már, csak ritkán adatik meg a lehetőség neki, hogy egy minden szempontból hasznos és értelmes munkában tudjon részt venni. De minden vesztesége egyben nyereség is. A tradicionális formák eltűnése éberségre, a környező világban tapasztalható zűrzavar pedig arra szólít fel minket, hogy minden lényegtelent kikerülve a lényeges felé forduljunk.

Ford. Zsitnyár László

„(…) az alapvető kérdések az emberi életben mindig ugyanazok maradtak, a válaszok rájuk mindig is ismertek voltak, és amennyire csak ki lehetett fejezni szavakban, az egyik nemzedék a másikra hagyományozta azokat."
